

**СПЕЦИФІКА ВІДТВОРЕННЯ КОМІЧНОГО В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ
(НА ПРИКЛАДІ КОРОТКИХ ОПОВІДАнь КУРТА ТУХОЛЬСЬКОГО)**

У статті розглянуто сатиричні оповідання Курта Тухольського для визначення способів перекладу комічного, виокремлено стилістичні засоби та прийоми, які використовував автор для створення комічного ефекту, аналізуються проблеми, які виникають у процесі перекладу та запропоновані перекладацькі рішення при відтворенні комічного мовою перекладу.

Комічне відіграє в художній літературі особливу роль. Проте при своїй різноаспектності цей феномен залишається маловивченим. Існують численні спроби науковців дослідити окремі аспекти комічного. Але не існує чіткого визначення поняття комічного. Не встановлено критерії, за якими потрібно виділяти складові комічного. І що важливо для перекладознавства, чітко не виокремлено художні засоби, які створюють комічний ефект, та способи, їхнього ефективного відтворення у мові перекладу. Усе це, звичайно, далеко неповний перелік проблем, які постають при дослідженні комічного.

Названа проблема важлива і цікава для різних галузей сучасної філології, особливо для теорії та практики перекладу. Проте це питання виходить за межі цієї науки і насамперед переплітається з естетикою та психологією. Мабуть, саме тому існує багато теорій комічного, але жодної узагальненої, оскільки науковці підходять до дослідження цієї проблематики з різних сторін. Психологи намагаються визначити, як проходить процес сприйняття комічного в мозку. Естетика пояснює досягнення комічного ефекту моральними та естетичними нормами суспільства. Філологи розглядають мовні засоби та прийоми, що створюють комічний ефект.

Першим з видатних філософів, хто приділив увагу дослідженню комічного, був Платон, хоча він осудив це явище, тому що вбачав у його підґрунті злобу та ненависть. Пізніше до цього питання звернувся Аристотель. Він першим ввів поняття ефекту неочікуваності, яке знайшло свій розвиток лише за часів Канта та Шопенгауера. До проблеми комічного звертались Томас Гоббс та Херберт Спенсер, Зигмунд Фройд та Анрі Бергсон, Джон Локк та Михайло Бахтін.

У другій половині XX століття це питання досліджували Ю. Боров, Д. Ніколаєв, Б. Мінчин, Я. Ельсберг, Б. Дземідок.

Проте автори цих праць не розглядали комічне в аспекті перекладознавства. А для теорії та практики перекладу відтворення комічного є однією з найскладніших проблем, оскільки комічне базується на складних стилістичних засобах та прийомах, а також вимагає екстралінгвістичних знань для його розуміння, а тим паче для відтворення. Тому дослідження підходів до відтворення комічного залишається для перекладознавства актуальним питанням, висвітленню якого і присвячено дану статтю.

Мета статті зумовлює вирішення конкретних завдань:

- розглянути ефект комічного на прикладі оповідань Курта Тухольського;
- визначити мовні засоби та стилістичні прийоми, які використовував автор для досягнення комічного ефекту;
- запропонувати переклад, який би відтворював ефект комічного в МП;
- встановити способи перекладу, що лежать в основі досягнення комічного ефекту в МП.

Об'єктом для дослідження вибрано німецькомовні короткі оповідання Курта Тухольського. Оповідання "Die Grenze" ("Кордон") автор опублікував у "Берлінер Фольксцайтунг" ("Berliner Volkszeitung") у 1920 році під псевдонімом Петер Пантер, а розповідь "Außenkorrespondenten" ("Закордонні кореспонденти"), що також представлена у поданій статті, – у щотижневому журналі "Вельтбюне" ("Weltbühne") 1924 року під псевдонімом Ігнац Вробель. Це прекрасний матеріал для ілюстрації комічного та для перекладознавчого дослідження. Виходячи з того, що переклади оповідань українською мовою відсутні, у статті пропонуємо власні варіанти перекладу.

Курт Тухольський, письменник-сатирик, фейлетоніст, поет, "гостре перо" першої половини XX століття, жив у період різких змін суспільного та політичного характеру. Він був політично активним громадянином, його турбувала доля країни, він тонко відчував епоху, аналітично підходив до будь-якого питання та вмів за допомогою комічного розкрити багатогранні проблеми, що виникали на той час. Вони актуальні й тепер. Але іноді сатира важко зрозуміла, цікавий складний стиль автора ускладнюється ще й тим, що він творив майже століття тому. Тонко підібрана лексика, стилістичні засоби іноді належать до сфери важко перекладного.

Справді, комічне стоїть на межі перекладності – непереказності, ускладнює, але й актуалізує об'єкт перекладознавчого аналізу. Переклад таких творів передбачає знання особливостей культури країни, мовної картини світу. Тому перекладач повинен володіти не лише високою професійною

кваліфікацією, а й міжкультурною компетенцією, знаннями з історії, соціального та політичного розвитку країни, повинен розуміти особливості національного гумору та знайти підходи до його відтворення. Це завдання перетворює перекладача на зв'язуючи ланку не лише між різними країнами, а й культурами [1: 343].

Розглянемо засоби та прийоми, які лежать в основі комізму коротких оповідань Курта Тухольського.

Серед найтиповіших засобів, котрі автор застосовує для створення комічного ефекту, чітко прослідковується домінування іронії як стилістичного засобу. Застосовуючи інакомовлення, іронію в похвалі, в критиці, створюючи іронічну інтонацію, автор з метою глузування надає висловлюванням протилежного значення. Схвальні слова промовляються з іронічною інтонацією і отримують насмішливий відтінок, а тому і виступають засобами комічного:

"Das große Kapital, das die deutsche Industrie im Nachrichtenwesen investiert hat, ist gut angelegt, soweit die Wahrheit verhindert werden soll, ans Licht zu kommen, und soweit dadurch Geschehnisse, die sich beim besten Willen nicht unterdrücken lassen, umfrisirt werden. Es ist schlecht angelegt, wenn man so naiv ist, den Mann am letzten Ende der Kette, den Auslandskorrespondenten, wirklich als einen Saugnapf für die Ereignisse anzusehen. Er ist in den meisten Fällen ein Papierkorb" [2].

У даному випадку уривок насичений лексикою, яку можна віднести до важко перекладної. Перекладацькі труднощі викликає стале словосполучення "ans Licht zu kommen". Якщо перекласти "виявитися", "розкритися", "стати відомим", втратимо стилістичну маркованість лексики. Необхідно підібрати і в мові перекладу стале словосполучення, яке б несло в собі значення розкриття явища чи події. В результаті перекладацького процесу запропоновано вжити сталий вираз "вийти на світ Божий". Наводимо ще один цікавий приклад, під час перекладу якого виникали певні труднощі. При перекладі запропоновано вдатись до лексичних заміни та антонімічного перекладу [3: 215]: Geschehnisse, die sich beim besten Willen nicht unterdrücken lassen (дослівно: події не дозволяють себе *придавити, приглушити*) – події, які при всьому небажанні випирають назовні (виходячи зі способу антонімічного перекладу, перекладацьким рішенням стало словосполучення, яке має значення: "чітко проступати", "бути виразним", "виступати наперед" [4: 104]:

"Великий капітал, інвестований німецькою індустрією зв'язку, вкладений добре, щоб завадити правді вийти на світ Божий або підрихтувати ті події, які при всьому небажанні випирають назовні. Він вкладений погано, якщо люди настільки наївні, щоб вбачати в чоловікові на кінці інформаційного ланцюжка, в закордонному кореспондентові, справді всмоктувача для подій. У більшості випадків він корзина для сміття."

У наведеному прикладі також привертає увагу використання деперсоніфікації за допомогою контекстуально антонімічних порівнянь: Saugnapf für die Ereignisse \longleftrightarrow ein Papierkorb.

Курт Тухольський, прагнучи створити комічний ефект, вміло надає звичайним словам сатиричного та гумористичного забарвлення. Однією з основних умов при цьому є правильний підбір порівнянь. У сатиричних творах, де порівняння виконують функцію засобів комічного, сатирики, як правило, використовують не витончені порівняння, що відрізняються ліризмом, а грубі, інколи навіть вульгарні. Ця обставина розкриває авторське ставлення до негативного образу, створює комічний ефект. Якщо розглядати ці порівняння в протиставленні, то перше несе позитивне, а наступне – негативне навантаження. Попри це слід зазначити, що технічний термін "Saugnapf" (засіб, пристрій, за допомогою якого щось всмоктується [4: 949]) виражає глузування, якщо виступає характеристикою людини.

Для створення комічного ефекту автор часто застосовує прийом невинуватого очікування. Несподіваність, сюжетний поворот, якого читач не передбачав, те, що відбулось всупереч його очікуванням, все, що за нормальних обставин (відповідно до його уявлень) не повинно було відбутись. Це вдалий прийом для передачі комічного.

"Weit liegt die Landschaft. Berge, Täler und Seen. Die Bäume rauschen, die Quellen springen, die Gräser neigen sich im Wind. Quer durch eine Waldlichtung, durch den Wald, über die Chaussee hinüber läuft ein Stacheldraht: die Grenze." Після художнього опису місцевості комічний ефект викликає сталевий дріт, який одразу нівелює сказане автором до цього. При перекладі була застосована заміна: Stacheldraht – сталевий дріт (іменник – прикметник + іменник):

"Широко простягається край. Гори, долини та озера. Дереву шумлять, б'ють джерела, трави хиляться під вітром. По лісовій галявині, через ліс, над шосе проходить колючий дріт: кордон."

Графічний засіб, який використовується автором – це вживання дужок. Окреме винесення певної частини слів, словосполучень, речень, які несуть характер додаткової інформації, також є підґрунтям для створення комічного ефекту. Дужки в комічних творах слугують для вираження сатиричного відношення письменника до того, що він зображує. Вони можуть бути своєрідним ключем до розуміння основного значення тексту і розкриттю ідейної направленості твору. У даному випадку в дужках вживається риторичне запитання для підсилення позитивної відповіді на негативний, але вже загальноприйнятий стан речей.

"Im Ausland bemisst jeder den Ausländer zunächst nach dem einzigen Kriterium, das er für den Anfang hat: nach seinem gesellschaftlichen Auftreten. (Tun wir das in Deutschland nicht?)" Для перекладача важливо не проігнорувати цей невеличкий графічний засіб створення комічного:

"За кордоном кожен оцінює іноземця спочатку за єдиним критерієм, який у нього є на початку: за його позицією в суспільстві. (Хіба ми в Німеччині так не робимо?)".

Автором вживається такий прийом створення комічного як навмисна деформація явищ, одним зі способів якого є применшення. При комічному применшенні основна думка ніби-то "спотворюється", частково спрощується, на передній план виходять ті характеристики та явища, які автор прагне осудити. У наведеному прикладі автор для підсилення комічного ефекту вдався ще й до графічного виділення:

"Über die Komik von Spesenaufstellungen wollen wir uns gar nicht unterhalten. Aber zu glauben, daß man überhaupt mit

1 Droschke 6 Schilling

1 Blumenbukett 10 Schilling

irgendetwas ausrichten kann, ist kindlich oder böswillig."

Для характеристики осіб, які виділяють кошти для кореспондентів за кордом, автор вжив порівняння, яке викриває негативне ставлення автора. Наголошується на тому, що при такому стані речей вони хочуть нашкодити розвитку закордонної співпраці (і не має значення вчиняють вони так як діти, не усвідомлюючи наслідків, чи як зловмисники, які планують певний злочин). При перекладі цього порівняння застосовувались заміни частин мови: *kindlich oder böswillig* – дитина або зловмисник (прикметник – іменник):

"Комічність такого розподілу коштів ми взагалі й обговорювати не хочемо. Але щоб вірити, що людина взагалі може, використовуючи:

за 1 поїздка екіпажем.....6 шилінгів

за 1 букет квітів.....10 шилінгів

щось створити, потрібно бути дитиною або зловмисником."

Поєднання різнопланових явищ зазвичай є прийомом створення комічного. Курт Тухольський для тієї ж мети майстерно застосовує протилежне.

"Pfui, Fremder –! Du bist das elendste Wesen unter der Sonne Europas. Fremder –! Die alten Griechen nannten die Fremden Barbaren – aber sie übten Gastfreundschaft an ihnen. Du aber wirst von Ort zu Ort gejagt, du Fremder unserer Zeit, du bekommst hier keine Einreiseerlaubnis und dort keine Wohnungsgenehmigung, und dort darfst du keinen Speck essen, und da von da keinen mitnehmen – Fremder!" Освічені стародавні греки хоча і вважали, що варвари в розвитку займали нижчі позиції, аніж вони, все ж таки проявляли до них гостинність, тобто готовність приймати їх як гостей. Цей нелогічний вчинок лише підкреслює справжню похвалу цивілізованого народу, і навпаки, небажання "цивілізованих" народів Європи на початку XX століття поводитись так само, демонструє критику автора та викликає комічний ефект. Хоча слід зазначити, що різка іронія в даному випадку переростає в сарказм, який підсилюється деперсоніфікацією людини (завдяки порівнянню "das elendste Wesen") та частими повторами слова "Fremder". Сарказм зростатиме з інтенсивністю повторів. Загалом слово *Fremder* не повинно викликати труднощів при перекладі, але слід відмітити, що автор чітко наголошує на факті відчуженості і неприязного ставлення між народами Європи. А отже, при перекладі пропонується вжити не відповідник "іноземець", а саме "чужинець" для адекватного відтворення задуму автора:

"Тьху, чужинець! Ти найжалюгідніше створіння серед синів Європи. Чужинець! Стародавні греки називали чужинців варварами – але вони проявляли до них гостинність. А тебе будуть гнати з місця на місце, ти, чужинець нашого часу, ти не отримаєш тут дозволу на в'їзд, а там дозволу на проживання, і там ти не зможеш їсти сало, і перевозити його з собою – чужинець!"

Ще один прийом, характерний для коротких розповідей Курта Тухольського – це темп. Часто він використовує короткі речення для створення динамізму, настороженості, а потім спокійним темпом протиставляє явища, факти чи характеристики. Комічний ефект досягається завдяки одному із прийомів деформації (зміна темпу розповіді) та навмисному свідомому поєднанню логічно непокєднуваних речей.

"Da ist die Grenze. Einen Schritt weiter – und du bist in einer anderen Welt. Einen Schritt weiter – und du wirst vielleicht für etwas bestraft, was du hier noch ungestraft tun könntest. Einen Schritt weiter – und du darfst den Papst lästern. Einen Schritt weiter – und aus dir ist ein ziemlich vogelfreies Individuum, ein "Fremder" geworden." Під час перекладу необхідно враховувати темп оповідання, представлений автором. Перекладач повинен передати динамізм короткими влучними фразами.

"Це кордон. Ще один крок – і ти в іншому світі. Ще один крок – і, можливо, тебе оштрафують за те, що тут ти міг би зробити безкарно. Ще один крок – і ти зможеш очорнити Папу. Ще один крок – і ти – цілком відринутий індивід, ти "чужинець". У наведеному прикладі привертає увагу ще один

спосіб створення комічного, який використав Курт Тухольський: іронія в критиці. Критикуючи позитивне, він завуальовано викриває негативне. Успіху інакомовлення сприяє те, що автор видає себе за прихильника негативних явищ, його справжнє ставлення розкривається завдяки натякам, двозначності ситуацій. Адже не зовсім зрозуміло, що краще для розвитку особистості: робити все безкарно чи бути в певних рамках, мати моральні принципи чи лихословити. Яке порівняння для європейця початку ХХ століття видається гіднішим?

Підводячи підсумок про створення комічного ефекту у коротких оповіданнях Курта Тухольського, слід наголосити, що автор майстерно зміг поєднати різні стилістичні засоби та прийоми для висвітлення питань та проблем за допомогою сатири та гумору. Це говорить про високу майстерність автора як письменника-сатирика, і що в свою чергу вимагає від перекладача високого рівня підготовки, належної професійної та міжкультурної компетенції. Говорячи докладніше про ті засоби та прийоми, які використав автор для створення комічного ефекту, слід виділити:

- іронію (у вузькому значенні як стилістичний засіб)
 - інакомовлення
 - іронію в похвалі, в критиці
 - іронічну інтонацію
- порівняння
 - контекстуально антонімічні
 - приховані
 - деперсоніфікацію
- графічне привернення уваги
 - вживання дужок
 - виокремлення тексту
- деформацію
 - зміну темпу розповіді
 - применшення
- ефект невинного очікування
- поєднання протиріч

При вирішенні перекладацьких завдань з відтворення комічного в мові перекладу застосовувались такі способи:

- синтаксичні перебудови
- лексичні заміни (в перекладі запропоновані контекстуальні відповідники, які не є відповідниками словниковими)
- заміни частин мови (іменник – прикметник; прикметник – іменник).

Подальші дослідження цієї теми полягатимуть у порівнянні засобів та прийомів, які створюють ефект комічного, різних авторів та визначенні способів відтворення комічного українською мовою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Snell-Horby, Mary/ Hönig, Hans G./ Kußmaul, Paul/ Schmitt, Peter A. Handbuch Translation. – 2. Aufl.
2. Tucholsky, Kurt, Deutschland, Deutschland unter anderen. Ausgewählte Werke. – Berlin, Volk und Welt, 1960
3. Бархударов Л. С. Язык и перевод (вопросы общей и частной теории перевода). – М.: Международные отношения, 1975. – 240 с.
4. Великий тлумачний словник української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ "Перун", 2004. – 1440 с.

Матеріал надійшов до редакції 05.05. 2009 р.

Колесник Р. С. Специфика отображения комического в художественном переводе (на материалах кратких рассказов Курта Тухольского).

В статье рассмотрены сатирические рассказы Курта Тухольского, выделены отдельные стилистические средства и приемы, которые использовал автор для создания комического эффекта, предложены переводческие решения для воспроизведения комического эффекта в языке перевода.

Kolesnyk R. S. Specificity of Comic Interpretation in Literary Translation (on the material of Kurt Tuholskiy short stories).

The article highlights one of the problems of modern theory of translation - translation of humor. Analyzed are stylistic devices in short stories of Kurt Tuholskiy, which compose the comical effect. Clarified are methods of humor translation into target language.